

Sárkány Mihály

A moldvai csángó magyarok rokonsági terminológiája

Bevezetés

Amióta kezdetét vette a moldvai csángó magyarok néprajzi és nyelvészeti megismerése, a jelenségek rögzítői közöltek rokonsági terminusokat.¹ Dacára a szaporodó adatoknak,² módszeres rokonsági terminológiai leírás és elemzés mégis csak egyetlen jelent meg, az is viszonylag későn, 1980-ban.

Az úttörő munkát Kósa-Szántó Vilma végezte el, aki Külsőrekecsinből³ tette közzé a rokonsági terminológiát egy olyan tanulmány keretében, amely a városiasodásnak a terminológiára gyakorolt hatását törekedett bemutatni (Kósa-Szántó 1980). A moldvai mellett sepsiszentgyörgyi és csikmenasági adatokat felhasználva fontos észrevételeket tett a terminológia változásával, annak generációk és helyszínek szerinti módosulásával kapcsolatban. Az adatok gyűjtésében és közreadásában azt a mintát követte, amelyet Bodrogi Tibor mutatott be a magyar rokonsági terminológiát általánosságban tárgyaló tanulmányában. Bodrogi Tibor tanulmánya a magyar kutatás egésze számára útmutatóként szolgált, mint a későbbi magyarországi közlésekből látható,⁴ olyan útmutatóként, amely egyben az általános etnológiai rokonságkutatás követelményeit érvényesítette, s ezáltal az összehasonlító vizsgáldást megkönnyíti, mint Kósa-Szántó Vilma elemzése is igazolta. Bodrogi eszmefuttatásának szerepe lehetett talán abban is, hogy Kósa-Szántó Vilma megfelelést keresett az általa közölt külsőrekecsini terminológia és egy egykor létezőként vélelmezett nagycsalád rendszer között – bár elemzési szempontjainak kialakításában Lőrinczi Réka és Kós Károly útmutatására hivatkozik Kósa-Szántó (1980: 154, 158). Ennek a tanulmánynak ismeretében, de azt az adatgyűjtés során tudatosan nem felhasználva fogtam a moldvai csángó magyarok rokonsági terminológiájának felvételébe Pozsony Ferenc egyetemi tanár ösztönzésére Klézsén, 2001 nyarán, amikor a kolozsvári Babeş–Bolyai Tudományegyetem Magyar Néprajz és Antropológia Tanszékének diákjai ugyanott gyűjtési

¹ Csak példaként: Szarvas 1874, Rokonföldi 1875.

² A leggazdagabb nyelvi anyagot Yrjö Wichmann tette közzé 1907-es gyűjtéséből, ám nem adta meg az egyes terminusok gyűjtésének helyét, csak a régiót (Wichmann 1936). Emellett az adatok gazdagsága tekintetében kiemelkedő volt Balogh Ödön közlése Csügésről, aki sajnos az etnológiai kutatási megfontolásokra nem volt tekintettel (Balogh 1942a, Balogh 1942b), s a későbbiekben is kizárólag nyelvészeti szempontok vezették az adatok újragondolását (Balogh 1963).

³ A tanulmányban előforduló helynevek mai, hivatalos elnevezését a tanulmányt követően közlöm.

⁴ Bodrogi 1961. Kósa Szántó Vilma a tanulmány angol kiadását használta Bodrogi Tibor egyéb munkái mellett (Kósa-Szántó 1980: 158). Bodrogi tanulmányának a magyar rokonsági rendszer feltárásában betöltött inspiratív szerepét hangsúlyozta Szabó László (1993: 53) is, aki több kiváló rokonsági terminológiai közleményt publikált a magyar nyelvterület különböző pontjairól Bodrogi mintáját kiegészítve a műrokonsági viszonylatok terminológiájával (Szabó 1986: 61).

gyakorlatot folytattak. A Klézsén kutató hallgatók a Csángó Házban laktak, és egymással nem érintkeztünk, eltekintve egy, a gyakorlat lezárást jelentő megbeszéléstől és mulatságtól. Tőlük eltérően egy családnál laktam tíz napig Klézse Buda nevű részén. A család középkorú anyából, apából és négy gyermekből állt, akiknek életkora 10 és 21 év közé esett. A feleség szülei ugyan csak Klézsén éltek, de a falu egy másik részében. A férj édesanyja ugyanabban a házban lakott, de hozzá külön bejáraton át lehetett bejutni és nem étkezett együtt a családdal. Ugyanazon a telken volt a férj egyik bátyjának is különálló háza. A mellette lévő telken lakott a másik bátyja családjával. Azaz olyan családban volt alkalmam megfigyelni a rokoni viselkedést és a rokonszólítások rendjét, amely széles társadalmi kapcsolatokkal rendelkezett a községben, és ez a tény megkönnyítette rokonsági terminológiák felvételét másokkal is. Ezenfelül alkalmam nyílt egy lakodalomba is elmenni, ami ugyancsak jó lehetőség volt a rokoni megnevezések, megszólítások megismerésére. Az utcán járva-keelve tapasztalhattam, hogy a klézseiek a szó szoros értelmében kétnyelvűek, nem csupán tudnak magyarul és románul, hanem a nyelveket olykor egy mondaton belül is váltogatják. Hasonló benyomásokat szereztem Somoskán is, ahol 2003-ban volt alkalmam egy hetet tölteni egy középkorú férfi családjával, akinek élt édesanyja, és volt egy igen éles eszű, kisiskolás fia. Rajtuk kívül egy 81 éves férfitől és családjától, egy 62 éves férfitől valamint egy 46 éves férfitől gyűjtöttem rokonsági terminológiát ott. Anyagom zöme tehát erről a két, egymás mellett és egymás közelségében lévő településről származik, amelyet kiegészített rokonsági terminológia felvétele egy 51 éves asszonytól Pusztinán és két idős asszonytól Szabófalván 2001-ben (73 és 80 évesek). Az utóbbi nehéz feladat volt, mert magyarul feltett kérdéseimnek nem mindegyikét értették meg. Időnként szükség volt az engem elkísérő Pozsony Ferenc segítségére, aki románul tolmácsolott. A válaszok megértését pedig megnehezítette számomra, hogy a hangképzéssel is gondjaik voltak már. A nyelvváltozást jelezte, hogy egyikük serdülőkorú leányunokája, aki gyümölcsessel kedveskedett nekünk, már egy szót sem tudott magyarul. Pusztinai és szabófalvi adataim tehát csak arra alkalmasak, hogy valamelyest kiegészítsék a vizsgáldás fő területéről kirajzolódó képet.

Nem lévén nyelvész, a terminusokat fonetikusán jegyeztem le és diakritikus jelek nélkül közlöm. Az adatok származási helyét a települések kezdőbetűjével adom meg. Tehát Klézse (K), Somoska (S), Pusztina (P) és Szabófalva (Sz). Az egyes településekről származó adatok külön sorban találhatóak a könnyebb áttekinthetőség kedvéért.

A rokonsági terminológia bemutatása a gyűjtött adatok alapján

Átfogó terminusok

Rokonság: *nyámság* („Ki volt a nyámságból” = nem rokon már)

Rokonok: *nyámok*. Valamennyi településen ezt a kifejezést használták. Szabófalván is „eljöttek a nyámok”.

Nyám: apám és anyám testvérei, azok házastársai, az említettek gyermekei és unokái.

Pusztinán és Szabófalván a *nemzet* szót is használják rokonság értelemben: „nemzed se volt jó” (P), „ollan a nemzetje” (Sz).

Egyenesági vérrokonok

	<i>Hivatkozás</i>	<i>Megszólítás</i>
+3 férfi	dédiapó (K)	keedezés, románul tegezés (K)
+3 nő	dédimámó, öregmámó, „Vironyi [Veron] mámó”, mámóka, mamu (K)	keedezés, románul tegezés (K)
+2 férfi	apó, apóm, nagypapa (K) apóm (P) nagytát, nattát (Sz)	apó, nagypapa, keedezés, románul tegezés (K) apó + keedezés (P)
+2 nő	mámo, (K, S, Sz), mámóka, mamica, mámi, mamica, nagymámó, bunyika „én vagyok a bunyikájuk”(K) anyóm (P) nagymám (Sz)	a megnevező terminusok megszólítók is mámika, +keedezés, románul tegezés (K) anyó (P)
+1 férfi	apám, újabban táti (K) legújabbban tátika (K, S) édesapám (P) tát, táta (Sz)	apám, táti+keedezés, románul tegezés (K) tátikám+tegezés (S) táte (P)
+1 nő	mámi, mámika, mámóka, mámika, mámóka (K), édesanyám (P) máma (Sz)	a megnevező terminusok megszólítók is +keedezés, románul tegezés (K) máme (P)
o általában	tesvér, testvér (K, S, P)	
o fiú, idősebb	bátyám (K,) bátyám János, bácsim János (P) öcsém, ⁵ bagyi, bádé (Sz)	keedezés, újabban tegezés (K) keedezés (P)

⁵ Bizonytalan adat. A 73 éves Véta néninek, akivel elsősorban beszélgettem, kilenc testvére volt, de ő volt a legidősebb. Nem tudott más kifejezést idősebb fivérre. A másik, 80 éves beszélgetőpartner, Mária adta meg a *bagyi*, *bádé* szavakat, amelyeken töprengtek. Az *öcsém* szó bátyámként használatáról azonban van jóval régebbi adat is Szabófalváról: „Vagyon egy öcsöm, üdésebb...” (Rubinyi 1901: 171).

o fiú, fiatalabb	ecsém (K, P), öcsém (S) ösém (Sz)	tegezés (K, S, P)
o leány, idősebb	néném (K, P), néném Tinka (P) lélé (Sz)	keedezés, újabban tegezés (K, P)
o leány, fiatalabb	húgom (K, S, P, Sz), húgom Tinka (P)	tegezés (K, S, P, Sz)
-1 fiú	fiam (K, S, P, Sz) Dzseni fiam, nagyobb „legkisebb fiam, közepes, kisebb fiam” (P) gyermek (K)	tegezés (K, S, P, Sz) tegezés (P)
-1 leány	ljányom (K, Sz) leányom (K, S, P)	tegezés (K, Sz) tegezés (K, S, P)
-2	onoka, onokám (K, S, P, Sz)	tegezés (K, S, P, Sz)
-2 fiú	nyepot (K, S), nyiput (Sz), nepocel (P)	tegezés (K, S, P, Sz)
-2 leány	nyepota (K, S), nepota (Sz), nepocika (P)	tegezés (K, S, P, Sz)

Oldalági vérrokonok

	<i>Hivatkozás</i>	<i>Megszólítás</i>
+ 2 férfi	bácsim (P)	keedezés (P)
+2 nő	néném (P)	keedezés (P)
+1 férfi	bácsi, bácsi János, (ha több, a korkülönbség érzékeltesítésére régebben nagy bácsi, kicsi bácsi), mosul (K) bátyám, bácsim János (P) muszuj (Sz)	régebben keedezés, ma tegezés (K) keedezés (P)

+1 nő	néni, nénike, matus (K), nagynéném, „nagynéném Erzsí” (P) matasze (Sz)	régebben keedezés, újabban tegezés (K) keedezés (P) tánti (Sz)
o a szülők testvéreinek gyermekai		
a/ fiú	vérje, vérjem, újabban unokatestvér ⁶ (K, P), vérem, „Apám, anyám után van 80-90 vérem” (S) viresz, víre „testvérem fia és az én fiam vireszek” (Sz)	tegezés (K, S) régebben idősebb keedezése, fiatalabb tegezése ma mindkettő tegezése (P) fiam+ tegezés (Sz)
b/ leány	vérésár, ⁷ vérésárom, veresorám (K) verisora (S) unokatestvér (P) viriszára (Sz)	tegezés (K) tegezés (S) régebben idősebb keedezése, fiatalabb tegezése ma mindkettő tegezése (P) ljányom (Sz)
o a nagyszülők váltak testvérek		
-1 testvér gyereke	harmadtestvér ⁸ („Harmadán vagyok”) (K) onoka, ⁹ onokám (K, S, P, Sz)	nevén, tegezés (K, S, P, Sz)
a/ fiú	nyiput (Sz)	
b/ leány	nepota (Sz)	

⁶ Lakodalomban hallottam Klézsén. Rákérdezésemre hozzáfűzte a menyasszony egyik bátyja, hogy újabban használják csak, amióta kijárnak Magyarországra dolgozni, azóta terjedt el.

⁷ A korábbi lejegyzésekben többnyire *véésár* szerepel (Szarvas 1874: 3, Rokonföldi 1875: 142), emellett előfordul *vesár* (Munkácsy 1881: 204) és *vésér* (Márton 1972: 583). Hallani véltem egy enyhe r-t a szó közepén, ezért így kellett lejegyeznem.

⁸ Ez egyben a rokonság határa oldalágon, vagyis a másodfokú unokatestvér. A harmadfokú unokatestvéreket már nem számították bele a rokoni körbe. Ettől, persze, még megemlékezhetek róluk. Így, például, az *onokám gyereke* utalást használták a testvér unokájára Klézsén.

⁹ Amikor a *véere* és *vérisóra* megnevezésekre rákérdeztem Pusztinán, azt a választ kaptam, hogy a testvér fiát, illetve leányát jelentik. Tekintettel a rákérdezés szükségességére, és a két szó világosan más jelentésére a többi faluban, az adat kétes értékű.

-1 unokatestvér

gyereke	onoka, nyepot (K, S), nyiput (Sz)	tegezés (K, S, Sz)
---------	--------------------------------------	--------------------

Affinális rokonság, oldalági vérrokonok házastársai

	<i>Hivatkozás</i>	<i>Megszólítás</i>
+1 férfi felesége	ángyó (K, S, Sz) ángyi (P) ángya (Sz)	ángyó, ángyi+ keedezés (K, S, P, Sz) keed ángyi, Margit ángyi (P)
+1 nő férje	bácsi, bácsi János ¹⁰ (K, S) sógorbácsi (P)	bácsi János, +keedezés (K, S) keedezés (P)
o nőtestvér férje	lér (kiveszőben, K, Sz), sógor (K, S, P) szúgor (Sz)	régebben idősebb keedezése, fiatalabb tegezése ma mindkettő tegezése (K, S, P, Sz)
o fivér felesége	sógorasszony (K, S, P) „ecsém felesége, bátyám felesége” (P) kumnáta (Sz)	ha idősebb keed, ha fiatalabb te (K, S, P) ha idősebb keed, ha fiatalabb te, „jöl ide” (Sz)
-1 férfi	vejem (K, S, P, Sz)	név + tegezés (K, S, P, Sz)
-1 nő	menyem (K, S, P, Sz), népecske ¹¹ (K)	név + tegezés (K, S, P, Sz), „hej, de Kriszti” (K)
-1 unokaöccs felesége	onokám asszonya (K) „nyiputom nípe”) (Sz)	tegezés (K)
-1 unokahúg férje	onokám embere (K) lérecske (Sz)	tegezés (K) tegezés (Sz)

¹⁰ A bácsi+név hivatkozás kijár távolabbi, idősebb férfiismerősöknek is. Így két beszélgetőpartnerem a 81 éves szomszédot is „bácsi Mártonként” emlegette, pedig nem számítottak rokonoknak.

¹¹ A népecske szót menyecske értelemben használják Klézsén, de csak kevesen ismerik.

Affinális rokonság, saját házassági rokonok*Általános megnevezések*

+1 a vőlegény szülei	apa anya	öremapa (K), örömapa (S) öremanya (K), örömanya (S)
a menyasszony szülei	apa anya	búsapa (K, S) búsanya (K, S)
o vőlegény	nyirel (K, S, P), nyiril (Sz)	
menyasszony	nyirásza (K, S, P, Sz)	

Házassági rokonok, a férj beszél

	<i>Hivatkozás</i>	<i>Megszólítás</i>
+ 1 férfi	táti, após (K) ipam (Sz)	táti+keedezés (K)
+ 1 nő	mámi, mámika, anyós (K) napam (Sz)	mámo, keedezés (K)
o háztársak	asszony, („beszéltem az asszonnyal”), fejeznép (ritka) (K) asszony (P) níp (Sz)	„hej, asszony!” (K), tegezés (K, P)
o feleség fivére	lér (régebbi), sógor ¹² (K, S, P)	ha idősebb keed, ha fiatalabb te (K, S, P)

¹² A sógor és sógorasszony elnevezést újabban alkalmazzák a házasfelek testvéreinek háztársaira is, akikre korábban nem terjesztették ki a rokonszólítást, egyetlen kivétellel, a feleség fivérének feleségére használták a *nászecska* hivatkozást és megszólítást Klézsén.

o feleség sógorasszony tegezés+név (K, S, P)
 nőtestvére (kortól függetlenül) (K, S, P)

Házassági rokonok, a feleség beszél

	<i>Hivatkozás</i>	<i>Megszólítás</i>
+1 férfi	táti (K) apósom (P) ipam (Sz)	táti, régebben apám+keedezés (K) apóka+ keedezés (P)
+1 nő	anyósom (K, P) napam (Sz)	anyóka, keedezés (P)
o	ember (K, S, P, Sz) („beszéltem az emberrel”) (K) „az ember az enyém, az ördög az enyém, a bábu az enyém (P)	keedezés régebben, („jöjjön ide, ember!”) (K) újabbán tegezés (K, S, P, Sz) „Péter menj csak, hozz vizet” (P)
o férj bátyja	apám Márton, apám Gyurka (K) sógor (K, P), „sógorom János” (P)	apa+keedezés (K) keedezés (K, P)
o férj öccse	sógor (K, S, P) sógor Márton (S) sógorom István (P)	ha idősebb keedezés, ha fiatalabb tegezés (K, S, P)
o férj nővére	anyám Kati, anya, anyám Mária, anyám Luca (K) sógorasszony (P)	anya (K) ha idősebb keedezés, ha fiatalabb tegezés (K, S, P)
o férj húga	sógorasszony (K, S, P)	név + tegezés (K, S, P)

A házaspárok szüleinek kapcsolata

	<i>Hivatkozás</i>	<i>Megszólítás</i>
férfi	nász (K) kruszkule (Sz)	„nász Jancsi ide!”, a nászok egymással tegeződnek, nász a nyoszolyóval keedezés (K)

nő	nyoszolyó ¹³ kruszka (Sz)	nással és nyoszolyóval egyaránt keedezés (K)
----	---	--

Keresztszülők, keresztkomák

	<i>Hivatkozás</i>	<i>Megszólítás</i>
+1 férfi	nagykeresztapa, keresztapa (a saját keresztapákon kívül az idősebb fivér keresztapáira is vonatkozott) ¹⁴ (K, S, P, Sz)	keedezés („keednek az édesapja olvasott magyarul”) (K)
+1 nő	keresztanya (K, S, P, Sz)	keedezés (K, S)
o férfi	koma (K, S, P, Sz)	komám, ¹⁵ keedezés (K, S, P)
o nő	komaasszony (K, S, P, Sz)	komámasszony, keedezés (P is)
o keresztapa a/ fia	kereszt (K, S, P)	
b/ leánya	keresztke (K, S, P)	
-1 fiú	keresztfiam (K, S, P)	tegezés (K, S, P)
-1 leány	kerestlányom (K, S, P)	tegezés (K, S, P)
-1 fiam komája komecska (K)		tegezés (K)

¹³ A hivatkozást használták a testvér anyósának megnevezésére is Klézsén.

¹⁴ Mindenkinek számos keresztapja és keresztanyja volt, a bonyolult rendszer kifejtésére itt nincs mód, csak a terminológia miatt közlöm a fenti adatokat. Klézsén a keresztvíz alá a nagykeresztapa, a leányt a nagykeresztanya tartotta. A keresztapa megnevezés olyan erősen tartja magát, hogy még a klézsei lakodalomban, ahol mindenki románul beszélt, a menyasszony ott is keresztapámnak nevezte és szólította meg a férfit, aki végigkísérte a csókos pohárral. Ez a szokás abból állt, hogy a menyasszony minden vendégnek nyújtott egy pohár pálinkát, adott egy pusztit, csekély pénzajándékot gyűjtött ezzel (tízezer lejt, 2001-et írunk), amit kis kendővel viszonzott. A szokás régi leírására lásd: Domokos 1987: 504.

¹⁵ A *komám* megszólítást alkalmazzák sógorra, barátira is, olykor tegeződéssel Klézsén és Somoskán.

Elemzés

A bemutatott anyag elemzése során négy témakörrel foglalkozom – szükségképpen eltérő mélységben és terjedelemben. Ezek a következők:

1. A strukturális jellemzők megállapítása és viszonyítása más térségek magyar rokonsági terminológiájához.
2. Annak vizsgálata, hogy a terminológia milyen családrendszert, rokonsági intézményrendszert tükröz.
3. Azoknak a magyar terminusoknak az áttekintése, amelyek regionális, archaikus sajtósnak mutatkoznak.
4. A terminológia román elemeinek áttekintése abból a szempontból, hogy mennyire új a megjelenésük a rendszerben.

1. Abból indulok ki, hogy a bemutatott adatok, mind általánosságban, mind azon belül szűkebben a klézsei adatok, arra vallanak, hogy a moldvai csángó magyarok rokonsági terminológiája manapság, azaz az utóbbi évtizedekben, az egymást követő generációkban változóban van. Ez a megállapítás, természetesen, közhely, hiszen mindenkor változott. Ennek bizonyítékként elegendő csak a magyar rokonsági terminológiában előforduló szavak történetét áttekintenuünk *A magyar nyelv történeti-etimológiai szótárának* három kötetében (Budapest, 1967–1976), s részletesen dokumentálva láthatjuk azokban a kísérletekben, amelyek a rokonsági elnevezések rendszerének változásait igyekeztek nyomon követni a nyelvészetben kidolgozott korszakolás szerint (J. Lőrinczi 1980, Szabó 1980: 19–68).¹⁶ Am kétségtelen, hogy az a váltás, amelyet a néprajzi tanulmányok a falusi terminológia városira változásának eseményeként ragadnak meg (Bodrogi 1961: 136–143, Szabó 1980: 19),¹⁷ a nagy jelentőségű, a struktúrát is érintő változások sorába illik, és nem mellékesen, jobban dokumentálható, mint a korábbi változások. Éppen a jobb dokumentáció miatt tudjuk, hogy időbeli lefolyása sem egységes a nyelvterület egészén, bár annak nagy részén széleskörűen hatottak köznyelvi minták a hivatali, iskolai szóhasználatától a modern tömegkommunikációig terjedő hatások sokaságán keresztül.¹⁸ A moldvai magyarul beszélők e hatások tekintetében kétségkívül különös helyet foglalnak el történeti helyzetük miatt, hiszen az említett hatások román állami keretben érték-érik őket. Ez a körülmény nem zárta ki az érintkezést a magyar nyelvterülettel, bár ennek intenzitása időszakonként eltérő volt, 1990 után viszont egyértelműen megerősödött, főként a Magyarországon végzett vendégmunka és a tömegkommunikáció révén, a magyar nyelvű oktatás újfent megindulása mellett.¹⁹

¹⁶ A nyelvészeti korszakolás érvényességét megkérdőjelezi Bodrogi 1984: 141.

¹⁷ Ebbe a sorba illeszkedik Kósa-Szántó is (Kósa-Szántó 1980). A városi helyett a köznyelvi jelzőt részesíti előnyben Szépe György (Szépe 1972: 182).

¹⁸ Ezekre a tényezőkre felhívja a figyelmet Szabó 1980: 59.

¹⁹ A moldvai csángó magyarok történetének kiváló összefoglalását Pozsony Ferenc nyújtja (Pozsony 2005: 7–110, 191–212).

A terminológiai változások a moldvai csángó magyarok szóhasználatában is a rokoni viszonylatoknak olyan változásait tükrözik, amelyek a generációs különbségek, a korhoz és társadalmi állapothoz kötött tekintély jelentőségének csökkenésével kapcsolatosak. Mondhatni, a társadalom modernizálódásáról beszélhetünk, egy korábban erőteljesebben státusok szerinti tagolódástól eltérő alakulásról. Mindezen változások dacára megállapítható az, hogy a terminológiai rendszer régebbi rétegének fő jegyei megegyeznek a nyelvújítást megelőző időszak, azaz a 18–19. század fordulójánál korábban kirajzolódó magyar rokonsági terminológia fő jellemzőivel.²⁰

Ezek a jellemzők a következők.

A nemek és korok közötti, minden rokonsági rendszerben valamilyen formában megjelenő klasszifikálást a rendszer úgy tartalmazza, hogy a korelv dominál. A nemek közötti megkülönböztetés a hivatkozó terminusokban világosan érvényesül ugyan az ego és a fölötte lévő generációk vonatkozásában, ám hiányzik az ego után következő generációk viszonylatában a saját gyermekek kivételével. Az egot követő generáció gyermekei oldalán ugyanis az egyeneságon második lemenő generációban alkalmazott *onoka* megnevezést kapják. Nem jelent meg viszont a városi terminológiának az a sajátossága, amely unokaöcsöt és unokahúgot vezetne be a rendszerbe, jóllehet az unokatestvér már feltűnt, de nemek szerint még nem tagoltan.

A korelv elsődlegessége, az idősebbek iránti nagy tisztelet fejeződik ki az egonál idősebbek *keedezéssel* megszólítása révén is – szembeállítva a *tegezés* közvetlenségével. Ennek az elvnek az érvényességét különösen alátámasztja a testvérek megszólításának módja, amely az egonál idősebbekre a szülői, nagyszülői generációk megszólítási mintáját kínálta, a fiatalabb testvérekre pedig az egot követő generációkra alkalmazhatót, éppúgy mint a magyarországi falusi rokonsági terminológiai rendszerben. Ennek csaknem tükörképe a házastársak testvéreinek megszólítása, azzal a megszorítással, hogy kapott adataim szerint a férj a feleség nőtestvéreit kortól függetlenül tegezi.

Ebben az összefüggésben fontos hangsúlyozni, hogy a testvér-terminológiának a magyarra jellemző dravida típusa²¹ él a moldvai csángó magyarok körében is, azaz a testvérek nem és kor szerinti megkülönböztetése külön hivatkozó terminusokkal, míg a környező indoeurópai népek terminológiájában csak a nemet jelöli ki külön szó és annak nyelvtani neme,²² a kort körülírással adják meg, ami megkönnyíthette a viselkedési minták egységesítését, a tegeződés alkalmazását minden testvérek közötti kapcsolatban, amint azt a korelvet egyébként erőteljesen érvényesítő német terminológiában találtam Dunaszekcsőn az 1960-as évek közepén, eltérően az idősebb/fiatalabb testvér különbségtételt a megszólításban is kifejező magyar terminológiától (Sárkány 1992).

²⁰ Ezt a megállapítást elsősorban arra az áttekintésre alapozom, amely J. Lőrinczi Réka készített a nyelvészek által „újmagyar” kornak nevezett időszakban, azaz 1772 után a rokonsági terminológiába bekerült szavakról (J. Lőrinczi 1980: 215–222).

²¹ George Peter Murdocknak a testvérek terminológiájával kialakított rendszerezése szerint, ahogyan ezt először J. Lőrinczi Réka állapította meg (J. Lőrinczi 1980: 35).

²² Ezért is nevezi „The European or Brother-Sister Type”-nak Murdock (Murdock 1968: 367).

Manapság a moldvai csángó magyaroknál a *tegezés* a +2 generáció kivételével minden szinten terjedőben van a vérrokonok körében, de nem vált még gyakorlattá a házassági rokonok körében +1 szinten sem, csak a saját generációban alkalmazzák. Megjegyzendő, hogy amikor beszélgetőpartnereim kitértek a megszólítások román lehetőségére, minden esetben a *tegezést* adták meg. A szemlélet átformálásában, a közvetlenebb érintkezési formák kialakításában tehát párhuzamosan érvényesülnek magyar köznyelvi minták és román nyelvhasználati szokások.

Vannak azonban a moldvai csángó magyarok terminológiájának egyéb térségek magyar terminológiájától eltérő vonásai is.

Ilyen, mindenekelőtt, hogy az egyenesági vérrokonok terminusai nem mind jelennek meg jelzővel ellátott változatokban az oldalági vérrokonoknál. Azaz testvéreim terminusai nem szélesednek ki az oldalágakon, ahogyan egyébként a magyarban megtörténik bátyám-nagybátyám, néném-nagynéném, öcsém-unokaöcsém, húgom-unokahúgom formájában, ahogyan ezt Szépe György érzékletesen ábrázolta (Szépe 1972: 190). Valójában még tovább szélesíthető a kör, hiszen lehetnek unokabátyjaim és unokanénéim is. Bodrogi Tibor felvetette, hogy ez a rendszer gyökereiben az obi-ugor rokonsági rendszerig vezethető talán vissza, annak olyképpen módosult változata volna, hogy az apaági terminológiát kiterjesztették oldalágon az elsőfokú rokonokra a nemzeti szervezettel felbomlásának időszakában (Bodrogi 1977: 29–30). Ennek a feltehetően igen archaikus, de mindmáig élő jellemvonásnak csak nyomai lelhetők meg a moldvai csángó magyarok rokonsági elnevezéseiben. A +2 szinten megtalálható volt Pusztinán, és ott volt markánsabb +1 szinten is, Klézsen a +1 szinten a férfiakra voltak az idősebb fivérrel azonos terminusok, de a nővér esetében magyarázatra szorul, hogy hogyan lesz a *nénéből néni*. J. Lőrinczi Réka felveti azt a lehetőséget, hogy korkülönbséget fejeznek ki így, és újabb keletű fejleménynek tartja a *nénit* (J. Lőrinczi 1980: 76). Nekem viszont kimondottan régies vonásként emlékeztek meg Klézsen arról, hogy különbséget tettek nagy bácsi és kicsi bácsi között, amennyiben az apánál illetve az anyánál idősebbek vagy fiatalabbak voltak fivérei.

Másik jellemző, hogy a magyar szavak mellett a tárgyalt oldalági viszonylatok körében feltűnnek román szavak, az unokatestvérek szintjén már a román terminusok az uralkodók, csak újabban jelent meg az unokatestvér, és az unokatestvérek gyermekeinél is ismertek voltak a román megfelelők, a *nyepot*, *nyepota* különféle kiejtésváltozatokban, amelyek így kifejezésre juttatták a nemek közötti megkülönböztetést az *onokák* között, miközben továbbra is azt a szemléletet tükrözték, hogy a tőlem másodfokú távolságra található vérrokonok együtt klasszifikálhatók.²³

Ez a változatosság és változékonyság annál is meghökkentőbb, mert láthatólag szívósan továbbélnek a magyar terminusok az oldalági vérrokonok házastársainak megnevezésére. Nem jelenti ez, persze, hogy ne cserélődnének, hiszen kiveszőben a *lér*, amelyet felvált

²³ Geană Gheorghită ezt a vonást római hatással magyarázza. Archie C. Busht követi (Latin kinship extensions. *Ethnology* [1971] X. 409–432), aki szerint a rómaiaknál jogilag a feleség a férj leánya, ám ha a férj neki és gyermekeinek egyaránt apja, akkor saját gyermekei azonos helyzetűek fivéreivel és nővéreivel, ezért azonosak a terminusok (Geană 1978: 83). Az a bökkenő, hogy sok más nyelvben, így a magyarban is van ilyen klasszifikálás, jóllehet semmi közük a latinhoz.

a sógor, ez a német eredetű, de a 16. századtól regisztrálható, Mollay Károly által belső nyelvfejlődésének talált, és általában „városiasnak” ítélt szó (Mollay 1982: 502) és bekerül a terminológiába a vele képzett szócsalád. Tartósnak bizonyulnak a saját házassági rokonok megnevezései is, bár a menyasszony és vőlegény állapotra széles körben román szavak terjedtek el, és bekerültek román szavak az affinális rokonsági elnevezések közé Szabófalván.

Ezek a módosulások magyarázatra szorulnak, de egyelőre nincsenek olyan források, amelyek ehhez segítséget adnak. Kósa-Szántó Vilma felveti annak lehetőségét, hogy a változások, elsősorban a román megnevezések megjelenése a magyarok mellett, korjelzést tettek lehetővé, az idősebb – fiatalabb megkülönböztetést célozták (Kósa-Szántó 1980: 155). Emellett szólna a nagy bácsi – kicsi bácsi szembeállítás, amelyről már szoltam, és ami jól beleillik a korelv által dominált rendszerbe, ám épp a román szavak esetében nem kaptam hasonló korjelzésre vonatkozó utalást.

Az nyilvánvaló, hogy az oldalági rokonság elnevezéseinek változása bizonyos távoldást fejez ki. Így a saját generáció szintjén a testvérek és unokatestvérek eltérő elnevezése egyértelműen határokat von – román szavak segítségével. Kérdés azonban, hogy ez a távolodás társadalomszervezeti változást jelent-e vagy mással magyarázható.

2. Ezen a ponton szembe kell néznünk azzal a feltevéssel, amely Kósa-Szántó Vilma írását végigkíséri, és amelyre a Bevezetőben utaltam. A feltevés, röviden, úgy foglalható össze, hogy kezdetben volt a nagycsalád, amely törzscsaláddá majd kiscsaláddá egyszerűsödött, és ezt fejezi ki a rokonsági terminológia „falusból” „városi” típusúvá válása, egyszerűsödése. A bonyolult, sokelemű rendszer – összehasonlító vizsgálata szerint – a külsőrekecsini, tehát feltehetnénk akár, hogy mögötte egykori nagycsaládban élés húzódik meg, ám Kósa-Szántó vizsgálatának időpontjában (1970-es évek) a falubeliek nem tudtak arról, hogy valaha is nagycsaládban éltek volna, amint arról a szerző korrekt módon tájékoztat (Kósa-Szántó 1980: 147–149, 157). Milyen családszervezetnek felel tehát meg a moldvai csángó magyarok rokonsági terminológiája, és vajon annak változásait tükrözik-e a módosulások?

Először le kell szögeznünk azt az észrevételt, hogy az emberiségnél általában nem igazolható az a tétel, hogy minden társadalom nagycsaládi formában élt. Az elemi család (kiscsalád, nukleáris család) univerzális jelenség (Murdock 1949: 2),²⁴ zsákmányoló csoportoknál is kimutatható. Még ha valaki felvetette is, hogy Európában általános lett volna, az is olyan korai időszakra tételezi fel csupán, amely megbízható adatokkal el nem érhető: mindenképpen a kereszténység elterjedését megelőző időszakra (Goody 1983: 263, 278).

Ugyanakkor Berknertől tudjuk, hogy Európán belül elkülöníthetők voltak több generációban együtt élő, és a generációk egyikében több kiscsaládot magukba foglaló nagycsaládos, valamint kiscsaládos, vagy generációnként legfeljebb egy-egy családot magukba foglaló törzscsaládos régiók az adatokkal elérhető elmúlt századokban is, ám ezeket sem

²⁴ Ugyanott megjegyzi azonban, hogy 197 vizsgált társadalomból csak 47 esetben volt kizárólagos a nukleáris család.

könnyű kimutatni a forrásokból. Felhívja a figyelmet arra, hogy a földbirtokos parasztság esetén a jogrend közvetlenül hat a családformára, mégpedig az öröklés jogrendje: az osztatlan öröklés törzscsaládra, a fiúk vagy minden gyermek között megosztott örökség kis- vagy nagycsaládra vezet. A nem földbirtokos családok esetén pedig a megélhetés egyéb forrásai valamint a migráció lehetőségei hatnak a családformára (Berkner 1972).

Ami a magyar nyelvterületet illeti, a néprajzi kutatásokban kezdetben nagyobb figyelmet kapott a nagycsalád, mint elterjedtsége indokolta volna. Történeti források viszont nem támasztották alá általános előfordulását a 18–19. század fordulójának időszakában, viszont éppen terjedését mutatják a túlnépesedésre adott egyik lehetséges stratégiai válaszként (Faragó 1977: 140).²⁵ Sajnos, a hivatkozott vizsgálatok nem terjedtek ki Erdélyre és Moldvára. A román falusi társadalomra vonatkozóan pedig azt a sommás megállapítást találtam, hogy törzscsaládi együttélés volt a jellemző, amely kiscsaládivá vált, bár Geană, aki ezt írja, időpontokkal nem szolgál rövid áttekintésében (Geană 1978: 81).

A moldvai csángó magyarok családi összetételére vonatkozóan Pozsony Ferenc összegezte az adatokat. Eszerint kiscsaládok és törzscsaládok a jellemzők. Az ifjú házások a férj szüleihez költöznek ugyan átmenetileg, de mihelyst tehetik, új házat építenek maguknak. Szoros kapcsolatban maradnak azonban szüleik családjával, együtt művelik meg a földet (Pozsony 2005: 179). Kérdés azonban, hogy mióta állnak fenn ezek a viszonyok, amelyeket saját gyűjtésemmel is alátámaszthatok, hozzátevé, hogy Klézsén legalábbis, a legkisebb fiú az, aki az előregedett szülővel marad többnyire. Ugyanakkor megismertem olyan változatokat is, amelyek rendhagyónak mondhatók. Például leány vitte a férjét szülei családjába átmenetinek szánt időre. A férj, történetesen, román volt. Ezeknek a viszonyoknak korábbi időszakra visszavetítése helyett lássuk a rokonsági terminológiát.

Bodrogi Tibor, Olderogge nyomán, azt állítja, hogy a nagycsalád gazdasági-társadalmi szervezetét olyan terminológia tükrözi, amelyben az egyenesági rokonságot szigorúan különválasztják az oldalágtól, az oldalági rokonokat viszont együtt klasszifikálják, továbbá különválasztják az idősebbeket és fiatalabbakat oly módon, hogy az idősebbeket speciális rokonsági terminusokkal jelzik (Bodrogi 1961: 143). Ha Bodroginak igaza volna, akkor a modern magyar városi terminológia nagycsaládi szervezetet tükrözne, hiszen a vérrokonok körében megfelel a megadott kritériumoknak. Ám a városi lakásokban többnyire nem nagycsaládok élnek, és ezt Bodrogi sem tételezte fel. Ha viszont tekintettel kellene lennünk az oldalági vérrokonok házastársaira is, akkor az általa közölt martosi terminológia sem felelne meg, hiszen ebben a körben nem jelzik az idősebbeket külön, a fiatalabaktól elkülönítő terminusok a férj testvéreinek házastársait kivéve. Következésképp a kritériumok nem jók.

Megítélésem szerint az egyedüli mutató, amely egyértelműen nagycsaládra, és pedig patrilocális nagycsaládra vall, az nem más, mint az affinális rokon elnevezések körében a feleség által a férj fivéreire használt olyan megnevezés, amely a férj megnevezésének

²⁵Nem egynemű adatokra támaszkodva már Szabó László is sikerrel körülhatárolta a kiscsaládos és nagycsaládos területeket Magyarországon a 18–19. században (Szabó 1968).

valamilyen változata. Ilyen a martosi terminológiában a férj *uram*, a férj bátyja *öreibbik uram*, a férj öccse *kisebbik uram* megnevezése és megszólítása (Bodrogi 1961: 141).

Ennek nem találjuk párhuzamát a moldvai csángó magyaroknál. Klézsei adataim szerint a férjnél idősebb testvérek olyan megnevezéseket és megszólításokat kaptak a feleségtől egykor, mint a férj szülei. Ez egybevág Kósa-Szántó Vilma külsőrekecsini közlésével, aki még azt is megadja, hogy a férj nővérének férje is apám, valamint a férj bátyjának felesége is anya+keresztnev megszólítást kap (Kósa-Szántó 1980: 153–154). Vagyis olyan rokonokat illetnek ugyanazzal a megtisztelő megnevezéssel és megszólítással, akiknek igen kevés esélyük van arra, hogy egyetlen többgenerációs családban éljenek együtt, hiszen a feleségek csak kivételes esetben hozzák férjüket abba a családba, ahol fivérek is otthon lennének családjaikkal. Ez amellet szól, hogy az apám, anyám jellegű megnevezést és megszólítást inkább a kivételes tiszteletadás jeleként és ne az egyetlen háztartásban együttélés következményeként fogjuk fel. A tiszteletadás pedig, amint már fentebb írtam, hangsúlyozottan kijár az idősebbeknek.

Amellet érvelek tehát, hogy a terminológia régebbi elemei sem szólnak a nagycsalád megléte mellett. Nem zárják ki azonban az egymás közelében élés, a sűrű érintkezés lehetőségét egy kor szerint hierarchikusan tagolt társadalomban. A házastárs testvéreire használt terminológia egyszerűsödése, a korjelzés elmaradása a sógor, sógorasszony szavakkal együtt, ugyanabba az irányba mutat, mint amelyet már az 1. pontban jeleztem a rendszer általános modernizálódására vonatkozóan, bár a megszólításokban ugyanez a változás vontatottan megy végbe.

Ahogy nagycsalád nem volt, nem mutat a rendszer olyan jelet sem, hogy intézményesült rokon csoportok lettek volna a moldvai csángó magyaroknál. A rokonokra használt kifejezések közül a *nemzet szón* azonban érdemes elgondolkodni. Nem olyan értelemben, hogy esetleg *nemzetségekre* utalna, mint amilyeneket székely településekről leírtak (Kós 1972: 238–252, Fél 1958), ilyen előzményre beszélgetőpartnereim nem céloztak, hanem arra, hogy esetleg rang, megbecsülés különbségét fejezhette ki, amelyet egy-egy család megörökölt vagy kivívott, mert korántsem volt a szó használata általános, ahogyan tapasztaltam. Ezt az eshetőséget azonban további kutatás tisztázhatja csupán.

Ha nem változott a csalárendszer és nem bomlottak fel intézményesült rokon csoportok, akkor a társadalom szerveződésének más tényezőire kell gondolnunk, amelyek az oldalági vérrokonok elnevezéseit eltávolították a magyar testvér-terminológia adta kiindulóponttól.

3. A közölt terminológia kevés olyan magyar szót tartalmaz, amely ne volna széles körben ismert és használatos a magyar nyelvterület egészén.

Legfeltűnőbb a *lér* és származéka, a *lérécske*, amely a középkori latin *levir*ből kerülhetett a magyar nyelvbe, és Szabófalva mellett Klézsen is felidéztek, Kósa-Szántó Vilma pedig Külsőrekecsinből igazolta még megragadhatóságát. A szó származtatása vita tárgyává vált, amelyről alaposan tájékoztat Pozsony Ferenc (Pozsony 2005: 21–22). Ritka előfordulása (Moldvában és Szlavóniában, a mai Horvátországban) azonban nem nyújt elég támpontot annak megállapításához, hogy valaha a magyar nyelvterület egészén elterjedt

lett volna. J. Lőrinczi Réka elgondolása pedig, hogy a levirátus szokásával lenne összefüggésbe hozható, teljesen megalapozatlan, hiszen nőtestvér férje helyébe aligha léphet ego (J. Lőrinczi 1980: 88–94). A lért a rokonok széles körét átfogó sógor szorítja ki, azaz az egyszerűsítő, egalizáló terminus.

Megemlíthető továbbá a *nép* és *népecske*, amelyet „újmagyar kori” moldvai fejleménynek vél J. Lőrinczi Réka (J. Lőrinczi 1980: 218), ma azonban kiveszőben van.

Más helyről nem találkoztam még a *harmadtestvér* terminussal. A *harmadunoka* változatot, a rokonsági távolságot fokozatokban kifejező terminusokat J. Lőrinczi Réka a 16–18. századi időszakra teszi (J. Lőrinczi 1980: 213). Egyetlen adatközlőm említette csupán, ami arra vall, hogy kiszorul a használatból.

A kivesző magyar terminusok mellett van azonban újonnan beépülő szó is, mint erre már utaltam, az *unokatestvér*.

4. A rendszerbe sok román szó került be. Ha eltekintünk a gyermeknyelv szülőkre vonatkozó egyszerű szavaitól (*tátá*, *mámi*, *mámó* stb.), amelyek esetében nem annyira a szó, mint inkább kiejtésének módja mutatja a román jelleget, a következő szavakra érdemes figyelniük, megadva közlésük általam ismert első dátumát valamelyik moldvai csángó településről: *nyám* (1901), *bunyika* (1901), *bagyi* (1877), *lélé* (1972), *lélike* (1972), *mosul/muszuj* (1874), *matus/matasze* (1902), *nyepot*, *nyepota* (1874), *vérem/vérje/viresz* (1874), *vésár* (1874), *verisora/viriszára* (1874), *nyirel* (1874), *nyirásza* (1874), *kruszkule* (1936), *kruszka* (1936), *kumnáta* (1972).²⁶ Tekintettel arra, hogy az 1936-os évszám mögött Wichmann 1907-es gyűjtése húzódik meg, elmondható, hogy a román rokonsági terminusok zöme az I. Világháborút megelőzően már feljegyzésre került moldvai csángó magyaroktól. Kivétel három szó, a *lélé*, *lélike*, *kumnáta*, amelyeket csak Szabófalván hallottam, s amelyeket ott leltek meg a *Csángó Nyelvjárások Atlaszának* gyűjtése során 1949 és 1962 között.

A felsoroltak mellett magyar alapszóból román szóképzés eredményeként keletkezettek a *nászecska* és *komecska* formák, amelyeket más közlésekben nem találtam meg.

Megjegyzendő továbbá, hogy a bátyám, bácsi, néném, néni szavak használata oly módon, hogy a keresztnévet megelőzik, (például *bácsi Márton*), egyértelműen ellentétes a magyar szórenddel, és a román szórenddel egyezik meg.

Mindebből arra a következtetésre kell jutnunk, hogy a magyar rokonsági terminológiában a román szavak olyan erőteljes megjelenése, amely az oldalági vérrokonok megnevezésében a magyar falusi terminológiától elveiben is eltérő változatra vezetett, feltehetőleg még a 19. században bekövetkezett, s azóta igazán lényeges változás nem történt a rendszerben. Ez nem azt jelenti, hogy ne csökkent volna azok száma és aránya a moldvai csángó magyar településeken, akik magyar rokonsági terminológiát használnak, de maga

²⁶ A források: Szarvas 1874, Rubinyi 1901, Wichmann 1936, a mű adatai 1907-ből valók. Márton 1972, ami valójában 1949 és 1962 közötti adatgyűjtést takar. Márton–Péntek –Vöő 1977.

a rendszer nem vált „románabbá”, sőt, mint láthattuk, képes újabb magyar szavakat befogadni, mint az unokatestvér.

Ezen a ponton érdemes visszatérni az elemzés 1. pontjának végén feltett kérdésre, hogy tudniillik milyen társadalomszervezeti változások idézhették elő az oldalági rokonság kifejezésének a magyar falusi terminológiájától eltérő módját.

Mint láttuk, nem változott a család szerkezete, nem voltak rokonsági intézmények, amelyek kihaltak volna, viszont igen sok román szó került a terminológiába, amelyek a magyar struktúrához képest fogalmilag eltávolítják az oldalágot a testvérek körétől. Nem tudjuk pontosan, hogy ez mikor következett be, csak azt, hogy lényegileg a rendszer módosulása már mintegy száz évvel ezelőtt befejeződött. Ebből arra következtethetünk, hogy hosszabb együttélés eredménye volt ez, amelynek során feltehetőleg megváltozott a moldvai csángó magyar települések népességének mérete, ezáltal kiszélesedett a társadalmi mező, és megnőtt a románokkal való érintkezés gyakorisága, nem utolsósorban annak következtében, hogy a két folyamat egymást erősítve mehetett végbe. Abban a tekintetben azonban, hogy a folyamat kezdetének időszakára nézve állást foglaljunk, óvatosságra intenek a tények. Vonzó megoldásnak látszik az említett folyamatokat arra az időszakra elképzelni, amikor a népesség növekedése és a magyar nyelvvesztés egyaránt felgyorsult, azaz 1859-től napjainkig.²⁷ Ha ezt tesszük, hogyan magyarázzuk meg, hogy miért csak az időszak első részében, nagyjából 1900-ig következtek be nagy változások, és utána miért állt le a román szavak további beépülése a rendszerbe? Hogyan lehetséges, hogy ebben az időszokban váltották fel magyar városias terminusok a házassági rokonok körében az archaikusabbakat, miközben nem változtatták meg a rendszer „falusias” jellegét? Ezekre a kérdésekre aligha tudunk válaszolni mindaddig, amíg a magyar és a román együttélés részleteit nem ismerjük jobban a megelőző időszakban is, hogy tisztázhassuk a kulturális fixáció tényleges időhatárait.

Van olyan szóbokor, amelyeknél érthetőbb a magyar terminológia fennmaradása. Ilyenek a keresztszülőkre, keresztkomákra alkalmazott megnevezések, amelyek tovább élnek még azoknak a körében is, akik a magyar nyelvhasználatról egyébként már lemondtak, egymás között románul beszélnek, amint a klézsei lakodalomban tapasztalhattam. Feltehetőleg a római katolikus vallás és a görögkeleti vallás szembeállítása a magyarázat, aminek identitásképző szerepéről meggyőződhettem. Ez nem jelenti, hogy ne történne meg szokások átvétele, ne következne be keresztapai funkciók hasonulása. Így a lakodalomban a menyasszonyt kísérő keresztapa a csángó magyar és a román esetben egyaránt kiemelkedő, mondhatni a beavatást irányító szerepet játszik (vö. Geană 1982: 81).

²⁷ Ezt a megállapítást azokra az adatokra alapozom, amelyeket 1859-től kezdve ismertet Pozsony Ferenc (2005: 141–157).

További tennivalók

Vannak jelenségek, amelyekkel nem foglalkoztam. Ilyen a mostohaşzülőkkel kapcsolatos terminológia, amelyet nem gyűjtöttem össze. Ilyen továbbá a rokonság kiterjedtségének megállapítása. Adataim a felmenők +3 generációáig terjedtek, ami nem azt jelenti, hogy okvetlenül ott a határ, ám beszélgetőtársaim ismeretei ott értek véget. Az északi csángó területről Rubinyi 1901-ben közölt terminusokat – *elő és őş* – (Rubinyi 1901: 170–171), amelyek ezen túlmutathatnak, bár jelentésüket nem világította meg kellőképpen.

Trunchi Péter viszont egy rövid, és korántsem teljes rokonsági terminológiai közlésben egy személyről állítja, hogy megoldást ajánlott a +4 generációig tekintésre a *didi apóka* és *didi mámóka* elé még egy *di*-t ragasztva (Trunchi 2004a: 15).

Trunchi Péter anyaggyűjtés helyszínét ugyan nem adta meg, ám lakó- és munkahelye Külsőrekecsin, ami valószínűsíti, hogy adatai is jórészt onnan származnak. Így rövid és korántsem kimerítő adatközlése mégis nagy értékkel bírhat, hiszen a helyszín az, ahonnan Kósa-Szántó Vilma közreadta az első módszeres leírást. Adatai arra vallanak, hogy bizonyos rokonsági viszonylatokban, főként a legközelebbi családtagokra vonatkozóan, több megnevezés változat él, mint Kósa-Szántó Vilma közlésében. Ugyanez elmondható a klézsei közeli rokonok megnevezéseiről is. Ez amellett szól, hogy érdemes hosszabb terepmunkával a változatokat nagyobb számban összegyűjteni, bizonyára akadnak még minden olyan településen is, ahol elmélyültebb munka folyt. Ott meg még inkább, ahol nem. Higgyünk Trunchi Péternek, hogy „akár szomszéd falvakban is teljesen különböznek a rokonsági elnevezések” (Trunchi 2004b: 15). Az itt bemutatott anyag is nyilvánvalóvá teszi, hogy jelentős eltérés van az északi csángó és a déli csángó terület rokonsági terminológiájában, ha másért nem, már a román terminusok beépülésének aránya miatt is. Ennek elemzésére itt nincs mód, mert hiányos a szabófalvi gyűjtésem, s nyelvészeti felkészültséget is igényelne a feladat teljesítése.

Ami a terepmunkát illeti, sürgető tennivaló a módosulások nyomon követése, amelyek egy ilyen lassan átalakuló jelenség együttesben is bekövetkeznek.

Az elemzés során több kérdést nyitva hagytam a terminológia áttekintését követően. Megválaszolásuk csak a történeti források újraelemzése és célzott terepmunka után képzelhető el, ha egyáltalán lehetséges.

Mentségemre szolgáljon, hogy gyűjtött anyagom bemutatásával és a hozzá fűzött töprengéssel nem lezárni, hanem ösztönözni kívántam a moldvai csángó magyar rokonsági terminológia feltárását.

Helynevek

Klézse – Cleja

Külsőrekecsin – Fundu Răcăciuni

Pusztina – Pustiana

Somoska – Şomuşca

Szabófalva – Săbăoani

Szakirodalom

BALOGH Edmund

1963 Cîteva aspecte ale influenței lexicale românești în graiul ceangăilor din Ciugheș. *Studii și Cercetări Lingvistice XIV.* 377–390.

BALOGH Ödön

1942a Néprajzi jegyzetek a csügési magyarokról. *Erdélyi Múzeum XLVII.* (1) 29–46.

1942b Csügési szójegyzék. *Erdélyi Múzeum XLVII.* (4) 428–446.

BERKNER, Lutz K.

1972 Rural Family Organization in Europe: a Problem in Comparative History. *Peasant Studies Newsletter* 1. (4) 145–156.

BODROGI Tibor

1961 A magyar rokonsági terminológia vizsgálatának néhány kérdése. In: GUNDA Béla (szerk.): *Műveltség és Hagyomány III.* Tankönyvkiadó, Budapest, 129–147.

1984 J. Lőrinczi Réka: A magyar rokonsági elnevezések rendszerének változásai. *Ethnographia XCV.* (1) 140–141.

DOMOKOS Pál Péter

1987 *A moldvai magyarság.* Ötödik, átdolgozott kiadás. Magvető Kiadó. Budapest

FARAGÓ Tamás

1977 *Háztartásszerkezet és falusi társadalomfejlődés Magyarországon 1787–1828.* (Történeti Statisztikai Tanulmányok, 3.) Budapest

FÉL Edit

1958 Adatok a bukovinai székelyek rokonsági intézményeiről. *Néprajzi Közlemények III.* (4) 3–16.

GEANĂ, Gheorghită

1978 Some Aspects of the Romanian Kinship. *Annuaire Roumain d'Anthropologie* 15. 81–84.

1982 Forms and Functions of the Romanian Spiritual Kinship. *Revue Roumaine des Sciences Sociales. Série de Philosophie et Logique* 26. 79–84

GOODY, Jack

1983 *The Development of the Family and Marriage in Europe.* Cambridge University Press, Cambridge

KÓS Károly

1972 *Népélet és néphagyomány.* Kriterion, Bukarest

KÓSA-SZÁNTÓ Vilma

1980 A rokonságterminológia városiasodásának folyamata. In: KÓS Károly – FARAGÓ József (szerk.): *Népismereti Dolgozatok 1980.* Kriterion, Bukarest, 147–158.

LŐRINCZI Réka, J.

1980 *A magyar rokonsági elnevezések rendszerének változásai.* Kriterion, Bukarest

MÁRTON Gyula

1972 *A moldvai csángó nyelvjárás román kölcsönszavai.* Kriterion, Bukarest

MÁRTON Gyula – PÉNTEK János – VÖÖ István

1977 *A magyar nyelvjárások román kölcsönszavai.* Kriterion, Bukarest

MOLLAY Károly

1982 *Német–magyar nyelvi érintkezések a XVI. század végéig*. Akadémiai Kiadó, Budapest

MUNKÁCSI Bernát

1881 A moldvai csángók nyelvjárása. *Magyar Nyelvőr* X. (4) 149–158, (5) 199–205.

MURDOCK, George Peter

1968 Patterns of Sibling Terminology. In: BARRY, Herbert III. – SCHLEGEL, Alice (eds.): *Cross-Cultural Samples and Codes*. University of Pittsburgh Press, Pittsburgh, 365–388.

1949 *Social Structure*. London, Collier-Macmillan Ltd.

POZSONY Ferenc

2005 *A moldvai csángó magyarok*. Gondolat Kiadó–Európai Folklór Intézet, Budapest

ROKONFÖLDI

1875 Tájszók. Moldvaiak. *Magyar Nyelvőr* IV. (3) 142–143.

RUBINYI Mózés

1901 Adalékok a moldvai csángók nyelvjárásához. V. Szókincs. *Magyar Nyelvőr* XXX. (4) 170–182.

SÁRKÁNY Mihály

1992 Rokon perspektívák. Egy vegyes lakosságú falu német és magyar rokonsági terminológiája. In: MOHAY Tamás (szerk.): *Közelítések. Néprajzi, történeti, antropológiai tanulmányok Hofer Tamás 60. születésnapjára*. Etnica, Debrecen, 245–254.

SZABÓ László

1968 *Munkaszervezet és termelékenység a magyar parasztságnál a XIX–XX. században*. A Damjanich János Múzeum Közleményei, Szolnok

1980 *A magyar rokonsági rendszer*. Kossuth Lajos Tudományegyetem Néprajz Tanszéke, Debrecen

1986 *A népi társadalom változásai az Alsó-Garammente falvaiban*. (Folklór és Etnográfia, 25.) Kossuth Lajos Tudományegyetem Néprajz Tanszék, Debrecen

1993 *Társadalomnéprajz*. Etnica, Debrecen

SZARVAS Gábor

1874 A moldvai csángó nyelvről. *Magyar Nyelvőr* III. (1) 1–6.

SZÉPE György

1972 A magyar rokonsági elnevezések néhány kérdése. In: TELEGDI Zsolt – SZÉPE György (szerk.): *Általános nyelvészeti tanulmányok VII. Nyelv és Társadalom*. Akadémiai Könyvkiadó, Budapest, 181–199.

TRUNCHI Péter

2004a Rokonsági viszonyok elnevezése a csángóknál. I. *Csángó Tükör* II. (7) 15.

2004b Rokonsági viszonyok elnevezése a csángóknál. II. *Csángó Tükör* II. (8) 15.

WICHMANN, Yrjö

1936 *Wörterbuch des Ungarischen Moldauer Nordcsángó- und des Hétfaluer Csángódialektes nebst grammatikalischen Aufzeichnungen und Texten aus dem Nordcsángódialekt*. Herausgegeben von Bálint CSÚRY und Artturi KANNISTO. Suomalais-Ugrilainen Seura, Helsinki